


Світлана Олександрівна Книженко,

кандидат юридичних наук, доцент,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
кафедра криміналістики та судової експертології;

 <https://orcid.org/0000-0002-1944-4256>,

e-mail: mega_kni-svetlana@ukr.net

ПОНЯТТЯ ОКРЕМОЇ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ ТА ЇЇ ВИДИ

На підставі аналізу юридичної літератури та з урахуванням сучасного розуміння об'єкта і предмета криміналістики надано авторське визначення окремої криміналістичної методики. Розглянуто погляди науковців на класифікацію окремих криміналістичних методик і запропоновано власну їх науково-практичну систематизацію, яка дозволить у подальшому підвищити ефективність криміналістичного забезпечення слідчо-судової діяльності.

Ключові слова: криміналістика, розслідування злочинів, методика розслідування, окрема криміналістична методика, види окремих криміналістичних методик.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Одним із розділів криміналістики є криміналістична методика, завданням якої є розробка рекомендацій з ефективного розслідування певних видів злочинів. На сьогодні велика кількість дисертаційних досліджень присвячена саме питанням криміналістичної методики. Однак серед учених не існує єдиної думки щодо поняття окремої криміналістичної методики, її видів, структури та низки інших питань. Така ситуація, як правильно зазначає В. А. Журавель, ускладнює як побудову та реалізацію нових, так і модернізацію вже існуючих криміналістичних методик [1, с. 189].

Отже, з'ясування поняття окремої криміналістичної методики, визначення її видів має важливе значення не лише для наукових розробок, й для практики виявлення, розслідування злочинів та запобігання їм.

Стан дослідження проблеми

Загальні питання криміналістичної методики вивчали Р. С. Белкін, А. Ф. Волобуєв, В. К. Гавло, Ю. П. Гармаєв, А. Я. Драпкін, О. О. Ексархопуло, В. А. Журавель, О. М. Колесніченко, В. О. Коновалова, В. Є. Корноухов, А. А. Корчагін, С. Ю. Косарєв,

О. А. Крестовніков, В. О. Образцов, Р. Л. Степанюк, В. О. Тіщенко, В. Ю. Шепітько, А. Ю. Шмонін, Б. В. Щур, М. П. Яблоков та інші вчені. Однак, незважаючи на це, окремі важливі питання, що стосуються розуміння методики розслідування окремих видів злочинів, її видів потребують додаткових досліджень з урахуванням сучасних уявлень про об'єкт і предмет криміналістики, адже такі уявлення не лише змінюють розуміння її суті, а й по-іншому розкривають зміст і завдання її складових елементів, у тому числі криміналістичної методики.

Мета і завдання дослідження

Метою дослідження є з урахуванням сучасних наукових уявлень про криміналістику визначити поняття окремої криміналістичної методики та її види.

Для досягнення зазначеної мети необхідно вирішити такі завдання:

- дослідити сучасний стан розвитку криміналістики та криміналістичної методики;
- розкрити сучасні завдання методики розслідування злочинів;
- визначити сферу поширення криміналістичних рекомендацій;
- визначити види окремих криміналістичних методик.

Наукова новизна дослідження

На підставі комплексного аналізу розвитку сучасної криміналістики наведено авторське визначення окремої криміналістичної методики, розкрито сучасні її завдання, визначено сферу поширення криміналістичних рекомендацій, а також запропоновано авторське бачення класифікації методик розслідування окремих видів злочинів.

Виклад основного матеріалу

Історія розвитку криміналістики свідчить, що її рекомендації спрямовані на те, щоб допомогти, в першу чергу, слідчому у виявленні, вилученні, фіксації та використанні доказової інформації, яка має свою специфіку залежно від видів злочинної діяльності. Відповідно дії слідчого будуть визначатися специфікою злочинів, які підлягають розслідуванню. В юридичній літературі зазначено, що окремі методики розслідування злочинів виникли як результат інтеграції та диференціації наукових знань та об'єднали в собі передові досягнення криміналістичної техніки і тактики [1, с. 187]. У своїй праці Г. Гросс зазначав, що криміналістичні рекомендації розробляються з метою встановлення події злочину й особи, яка його вчинила [2, с. 14–15].

Саме в методиках розслідування окремих видів злочинів реалізуються техніко-криміналістичні засоби роботи зі слідами і тактичні прийоми проведення слідчих (розшукових) дій відповідно до

особливостей слідової картини. Залежно від виду злочинів виникають також особливості взаємодії правоохоронних органів, використання спеціальних знань і допомоги громадськості, засобів масової інформації.

Традиційно криміналістичну методика визначають як систему наукових положень і рекомендацій з організації розслідування та запобігання злочинам окремих видів [3, с. 89]. Більш точноше, на наш погляд, методика розслідування злочинів визначає В. С. Корноухов. Він розглядає її як обумовлену суперечливим співвідношенням вихідних ситуацій розслідування з предметом доказування систему тактичних завдань та операцій, що відповідає критеріям ефективності й економічності з метою встановлення проміжних цілей розслідування. Дослідник наголошує на тому, що в методиках розробляються засоби та методи вилучення інформації про обставини вчиненого злочину з його слідів. При цьому у кримінальному процесуальному законі розкривається лише потенційна пізнавальна можливість слідчих (розшукових) дій, яка реалізовується через розробку тактичних прийомів, технічних засобів, що застосовуються в різноманітних комбінаціях під час їх проведення залежно від виду злочину [4, с. 22–24].

У свою чергу В. Ю. Шепітько вірно зазначає, що у прагматичному сенсі криміналістична методика складається з упорядкованого комплексу порад типізованого характеру, тобто окремих методичних рекомендацій, що є найбільш ефективними під час розслідування різних видів злочинів [5, с. 445].

Слід зауважити, що, незважаючи на певні відмінності у визначенні поняття криміналістичної методики, більшість криміналістів вважають, що з інформаційної точки зору криміналістична методика є певною сукупністю знань, а з позицій використання являє собою певний алгоритм дій.

На сьогодні криміналістичні знання у кримінальному судочинстві використовуються на різних стадіях процесу, в тому числі на етапі судового розгляду кримінальних проваджень.

Сучасні наукові уявлення про об'єкт і предмет криміналістики відбиваються на розумінні поняття окремої криміналістичної методики. Розглядаючи поняття методики розслідування окремих видів злочинів, зауважимо, що більшість науковців використовують його тільки стосовно стадії досудового розслідування кримінальних проваджень. Так, Б. В. Щур окрему криміналістичну методика розуміє як комплекс методичних рекомендацій і слідчих технологій у вигляді типових інформаційних моделей, спрямованих на розкриття й розслідування певного виду або групи злочинів та їх запобігання [6, с. 102].

З урахуванням сучасних уявлень про предмет криміналістики деякі вчені запропонували віднести до завдань окремої криміналістичної

методики забезпечення судового розгляду кримінальних проваджень. Зокрема, А. А. Корчагін, досліджуючи проблеми розслідування вбивств, поширює сферу застосування криміналістичної методики й на стадію судового розгляду кримінальних проваджень [7, с. 49]. На доцільність розробки методики судового розгляду кримінальних проваджень вказують також В. І. Алексеичук, В. А. Журавель, А. О. Кирилова, О. В. Круглікова, Р. А. Степанюк, А. Є. Хорошева та інші.

З метою з'ясування можливості поширення методичних рекомендацій на стадію судового розгляду кримінальних проваджень вважаємо за необхідне дослідити семантичне значення слова методика. У тлумачному словнику методика визначається як сукупність взаємопов'язаних способів і прийомів доцільної поведінки, будь-якої діяльності. Методичний означає послідовний, системний [8, с. 664]. З урахуванням викладеного методикою може бути позначена будь-яка послідовна, системна діяльність, у тому числі діяльність суду щодо розгляду кримінальних проваджень. Так, В. А. Журавель пропонує відносити до завдань окремої криміналістичної методики розробку рекомендацій щодо судового розгляду кримінальних проваджень. При цьому науковець визначає окрему криміналістичну методику як інформаційно-пізнавальну модель, в якій відображені комплекси методів, засобів, прийомів і рекомендацій типізованого характеру, викладених в описовій або формалізованій формі, з раціональної організації процесу збору, оцінки та використання доказової інформації щодо специфіки вчинення і розслідування різних злочинних проявів та судового розгляду кримінальних справ [9]. Ми погоджуємося з В. А. Журавелем у тому, що рекомендації мають типізований характер, можуть бути викладені в описовій або формалізованій формі та поширюватися на стадію судового розгляду кримінальних проваджень.

Дискусійним питанням окремої криміналістичної методики є визначення її назви. Науковці використовують різні назви: окрема криміналістична методика, методика розслідування окремих видів злочинів, методика розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень, окрема криміналістична методика судового розгляду у кримінальних провадженнях. З урахуванням сучасних завдань криміналістичної методики пропонуємо рекомендації, спрямовані лише на забезпечення досудового розслідування злочинів, називати методикою розслідування окремих видів злочинів, а рекомендації щодо криміналістичного забезпечення стадії судового розгляду – методикою судового розгляду кримінальних проваджень. У разі надання криміналістичних рекомендацій, які поширюються як на стадію досудового розслідування, так і на стадію судового

розгляду кримінальних проваджень, виправданим є використання терміна «окрема криміналістична методика» [10, с. 65].

Не менш актуальним питанням окремої криміналістичної методики є віднесення до її завдань профілактики злочинів. Не вдаючись до дискусій, зазначимо, що в юридичній літературі вірно зазначається, що саме під час розслідування окремих видів злочинів безпосередньо встановлюються причини й умови вчинення злочинів [11, с. 10; 12, с. 336].

Враховуючи викладене, вважаємо, що окрему *криміналістичну методику* можна визначити як обумовлену слідчими (судовими) ситуаціями та предметом доказування з врахуванням особливостей злочинної діяльності і пристосувань досягнень інших структурних частин криміналістики систему типізованих криміналістичних рекомендацій у певній формі щодо організації проведення комплексу процесуальних дій, оперативно-розшукових заходів і тактичних операцій, спрямованих на ефективне виявлення, закріплення, оцінку та використання доказової інформації у кримінальному провадженні.

Наступним дискусійним питанням окремих криміналістичних методик є їх класифікація. На сьогодні в науковій літературі відсутня єдина, повна, несуперечлива та науково обґрунтована класифікаційна система криміналістичних методик. Нерідко науковці змішують підстави для виокремлення рівнів розподілу методик або не дотримуються чітких критеріїв розподілу.

У криміналістичній енциклопедії зазначено, що окремі криміналістичні методики формуються не за видами (родами) злочинів, а за іншими підставами більшого ступеня спільності [13, с. 103].

Р. А. Степанюк, досліджуючи злочини, що вчиняються у бюджетній сфері, виділяє загальні та спеціальні міжвидові, комплексні, видові і підвидові криміналістичні методики [14, с. 336–337].

В. А. Журавель вважає за доцільне виділити такі види методик: базова; видові, підвидові, родові, міжродові та комплексні. До базової методики науковець відносить уніфіковану модель, за якою мають створюватися інші окремі криміналістичні методики розслідування злочинів [1, с. 196–197]. На наш погляд, базова методика відноситься до загальних положень криміналістичної методики.

До комплексних науковці відносять методики розслідування декількох видів злочинів, які об'єднані в межах єдиної технології злочинної діяльності [12, с. 29].

Зазначимо, що класифікація – це один із видів упорядкування множинності. При цьому кожний елемент цієї множинності входить тільки в одну підмножинність, якогось залишку не повинно бути [15, с. 11].

Згідно з теорією класифікації та систематизації складноорганізованих об'єктів дійсності (таксономією) всі об'єкти мають, зазвичай, ієрархічну будову [16, с. 220]. Основними категоріями таксономії є підвид, вид і рід. Вид становить підклас роду як ширшого класу визначення узагальнення. Підвид або група – це певна спільність об'єктів за певною ознакою. З урахуванням положень таксономії та на підставі аналізу криміналістичної літератури вважаємо, що система окремих криміналістичних методик така: групові методики, підвидові методики, видові методики, родові методики, міжродові (комплексні) методики.

Групові методики – це методики, які містять рекомендації з розслідування злочинів, що визначаються однією статтею Кримінального кодексу України, але з урахуванням криміналістичних критеріїв (наприклад, ухилення жінок від відбування покарань у вигляді обмеження волі). Підвидові методики – це методики, які містять рекомендації з розслідування злочинів, що визначаються однією статтею Кримінального кодексу України (наприклад, втеча з місця позбавлення волі або з-під варти). Видові методики містять у собі криміналістичні рекомендації щодо розслідування злочинів, які визначаються однією або кількома статтями певного розділу Кримінального кодексу України (наприклад, злочини проти правосуддя, що вчиняються шляхом порушення порядку здійснення або забезпечення правосуддя). Родові методики, на нашу думку, формуються стосовно злочинів, які містяться в окремих розділах Кримінального кодексу України (наприклад, злочини проти правосуддя). Міжродові (комплексні) методики об'єднуються навколо злочинів, які визначаються різними розділами Кримінального кодексу України, але об'єднані між собою єдиною технологією вчинення (наприклад, економічні злочини, політичні злочини тощо).

Висновки

Сучасний розвиток криміналістики призводить до потреби застосування криміналістичних рекомендацій не лише на стадії досудового розслідування, але й під час судового розгляду кримінальних проваджень. У зв'язку з цим одним із завдань окремої криміналістичної методики є розробка методичних рекомендацій не тільки для слідчого, й для прокурора, судді.

Окрема криміналістична методика – це обумовлена слідчими (судовими) ситуаціями та предметом доказування система типізованих криміналістичних рекомендацій у певній формі щодо найдоцільніших комплексів проведення процесуальних дій, оперативно-розшукових заходів і тактичних операцій, їх поєднання із застосуванням техніко-криміналістичних засобів і тактичних прийомів відповідно до виду злочинів, спрямованих на ефективне виявлення, закріплення,

оцінку та використання доказової інформації у кримінальному провадженні.

Види окремих криміналістичних методик виділяються за різними ознаками, які враховують як кримінально-правові, так і криміналістичні критерії та складають такі рівні: групові, підвидові, видові, родові, міжродові (комплексні).

Список бібліографічних посилань: 1. Журавель В. А. Окремі методики в системі криміналістичних знань. *Науковий вісник Львівської комерційної академії. Серія юридична*. 2015. Вип. 1. С. 187–200. 2. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. М. : ЛексЭст, 2002. 1088 с. 3. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия. М. : Юристъ, 1997. 103 с. 4. Корноухов В. Е. О структуре методик по расследованию преступлений. *Вестник криминалистики*. 2004. Вып. 2. С. 21–28. 5. Шепітько В. Ю. Проблеми типізації окремих криміналістичних методик. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». 2017. Т. XIX. С. 445–451. 6. Шур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик : монографія. Харків : Харків юрид., 2010. 320 с. 7. Корчагин А. А. Криминалистическая методика предварительного расследования и судебного разбирательства по делам об убийствах (проблемы теории и практики) : моногр. / под науч. ред. В. К. Гавло. М. : Юрлитинформ, 2013. 512 с. 8. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с. 9. Журавель В. Окрема криміналістична методика: поняття та сфера застосування. *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 2 (65). С. 202–213. URL: http://dspace.nulau.edu.ua/bitstream/123456789/7438/1/Zhuravel_202.pdf (дата звернення: 22.12.2018). 10. Книженко С. А. Понятие и принципы формирования частной криминалистической методики. *Legea și viața = Закон и жизнь*. 2017. № 8/2 (308). С. 64–68. 11. Криминалистика : учебник : в 3 ч. / под ред. Г. Н. Мухина. 2-е изд., испр. Минск : Акад. МВД, 2010. Ч. 3. Криминалистическая методика. 295 с. 12. Волобуєв А. Ф. Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2001. 426 с. 13. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия. 2-е изд., доп. М. : Мегатрон XXI, 2000. 334 с. 14. Степанюк Р. А. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України : монографія / за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. Харків : НікаНова, 2012. 382 с. 15. Шипунов А. Б. Основы теории систематики : учеб. пособие. М. : Университет, 1999. 56 с. 16. Большая Советская Энциклопедия : в 30 т. / глав. ред. А. М. Прохоров. 3-е изд. М. : Сов. энцикл., 1976. Т. 25: Струнино – Тихорецк. 600 с.

Надійшла до редколегії 12.12.2018



Knizhenko S. O. The concept of a certain forensic technique and its types

The forensic technique is one of the sections of forensic science which task is to develop recommendations for the effective investigation of certain types of crimes. Nowadays there is no consensus among scholars about the concept of a certain forensic technique, its types, structure and tasks.

The objective of the work is to determine the concept of a certain forensic technique and its types, taking into account the contemporary development of scientific ideas about criminalistics.

The author of the article has revealed the modern tasks of a certain forensic technique, has determined the sphere of distribution of forensic recommendations. The classification of methods of investigation of certain types of crimes has been offered taking into account the taxonomy, which will lead the construction, implementation of new and modernization of existing forensic techniques to a new level.

It has been noted that the current development of criminalistics leads to the need to apply forensic recommendations both at the stage of pre-trial investigation, and during the judicial review of criminal proceedings. In this regard, one of the tasks of a certain forensic technique is the development of methodological recommendations not only for investigators, but also for prosecutors, judges.

A certain forensic technique in the opinion of the author is the system of typed criminalistic recommendations in a certain form stipulated by investigative (court) situations and by the subject matter of proving regarding the most appropriate complexes of procedural actions, operative and search activities and tactical operations, their combination with the use of technical and forensic means and tactical methods according to the type of crimes aimed at the effective detection, consolidation, evaluation and use of evidence in criminal proceedings.

Types of certain forensic techniques are allocated on various features, which take into account both criminal and criminalistic criteria and make up the following levels: group, species, generic, intergeneric (complex).

Keywords: criminalistics, investigation of crimes, method of investigation, certain forensic technique, types of certain forensic technique.

